

Tözsér Árpád

A lekötött kalóz Naplójegyzetek 1997-ből

1997. január 2. Tegnap, az év első napján nem írtam sem levelet, sem naplót, sem egyéb keltezendő dolgot, nem próbáltam ki frissiben, milyen az: 1996 helyett 1997-et írni. Egy évig olyan gépiesen írjuk le ugyanazt az évszámot, mint amilyen gépiesen általában írunk. Aztán megtörténik, hogy 96 helyett még napokig, hetekeig 95-öt, s 97 helyett 96-ot írunk. Mintha a betűk jelentése nem is a jelentés, hanem a haladás, az egymásutániség volna. Furakodnak, férgekként, bele a jövőnkbe, s eszünkbe sem jut, hogy másként is lehetne, hogy a gondolkodásnak nem természete a linearitás, hogy a múlt-jelen-jövő féregjárata esetleg csak magának az írásnak, a betűk egymásutánjának a lenyomata.

Derrida meg akar szabadulni az idő és gondolkodás egyenesvonalúságától, a betű helyett az ún. mitogrammat, a többdimenziósan tagolt jelképet javasolja, a lineáris gondolkodás helyett visszatérést a szimbolikus gondolkodáshoz. (De a mitogramma, mondja, nem egyszerű regreszió, hanem „*másként újraolvasása*” a múlt szövegeinek, a múltnak.)

Derrida szabadulni akar az írástól, egy másfajta térszerveződésbe akarja „destruálni” magát. (A későbbi „dekonstrukció” helyett korábban, eredetileg „destrukciót” írt.)

Befejeztem az új verskötetemet, a *Leviticus* összeállítását, pihenésképpen Derrida magyar *Grammatológiáját* böngészem. 1992-ben adta ki a *Magyar Műhely*, a fordító Molnár Miklós írja a bevezetőjében: „*A zsidó tradíció szerint a Tóra – Isten műve – kétezer évvel korábbi, mint maga a világ*”. Értsd: az írás korábbi, mint a teremtés, ezért írástermészetű, ezért lineáris a világ.

Aztán maga Derrida: „*Hátha a könyv mégsem más, mint a beszélő korszak, a beszéd korszakának a börtöne?*” A dekonstrukció konstruktörje látja az írás meghatározó szerepét („*létezni annyi, mint könyvben lenni*”), de szembefordul ezzel a szereppel, menekülni akar a börtönből.

Szerintem a menekülése elég reménytelen. Az embernek és az írásának az összefüggése valószínűleg sokkal szorosabb, mint hinnénk. Engem az elemi iskola első két osztályában két tanítónő, két szép fiatal lány tanított. Mind a kettőbe halálosan szerelmes voltam. Az első, egy törékeny, szőke szépség, klasszikus, jobbra döntött, tojásdad betűkkel írt. Természetesen én is úgy tanultam meg írni, legalább is az első osztályban még úgy írtam. A másodikos tanító nénink, egy okos, fekete, nagyokat kacagó lány kerek, álló betűkkel írt. Úgy vallottam neki szerelmet, hogy én is úgy kezdtem írni, mint ő.

Máig kétféleképpen írok. Betűim általában állók, „racionalisták”, de ha nem ügyelek rájuk, ábrándosan, szendén jobbra döntik a fejüket.

Meguntam a *Leviticust*, szabadulni akarnék már a kéziratától, én is másfajta térszerveződésbe vágyom, de nem tudom postára adni. Mármint a kéziratot. A magyarországi Rajkára kellene átvennem (ha ott adom fel, hamarabb Pesten van), de rossz a kocsim meg én is ramatyul vagyok.

Az idő este fél hét, toporgok bokáig érő hóban a blokkunk előtt, várom Szigeti Lacit, hétfőn megy Pestre, s megígérte, elviszi a kéziratomat, s ott adja postára. (Az *Argumentum* Kiadóba kellene eljuttatni.)

Elöttem fehér, de sötétedő, rejtelmes kis park, behavazott fenyők, köhécselek, szipákolok. Hiánytalanul együtt *A Gomböntő kanalában* című versem kellékei. Lacinak, hálából a postásokodásáért, lemásoltam (kézzel) ezt a frissen átírt régebbi versemet (első változata az *Érintésekben*, *Éjszaka* cím alatt). Ádáz trollok a havas fák lombjaiban, én meg, Peer Gyntként, már félig a Gomböntő kanalában, darabokban. Kellett nekem a Világ Császárat játszanom! Valóban vacakul érzem magamat, de a kanálban is játszom az egészségest.

Jön a Bača-házaspár, „Hová, hová? Bálba?”, kérdezem tőlük kedélyesen.

Végre Laci is befut, elmondja, hogy azért késtem, mert a kocsija elakadt a hóban, Vlado Petrik (szlovák irodalomtörténész) meg Valér Mikula (szintén „zenész”, azaz irodalomkritikus, de kiváló) tolták ki a bajból, s alkalomadtán majd köszönjem meg nekik, mert náluk nélkül a kötetem nem kerül el Pestre, s nem jelenhet meg.

Így, január első napjaiban fő a humor. S Szigeti Lacinak az ilyen fanyar élcekből hatalmas készlete van.

Summa summarum: tegnap este, várakozás közben, behavazott, sötét világban, „sort sor alá tapogatva” (azaz gondolatban) megint átírtam *A Gomböntő kanalában* néhány sorát. Most így kezdődik a vers: „*Kiáltás szája elé kapott / kéz / az este // Az ádáz trollok / Peer Gynt szemét és szívét keresve / kióvakodnak a tárgyak / sötét lombjai közül*”. Persze a kötetben már marad a régi változat. Hálisstennek, hogy végre elmegy a delizsánsz, így most már a pont valóban pont a versek végén. Egyébként ahányszor újraolvasnám, annyiszor átírnám őket.

A költő, úgy látszik, született „dekonstruktivista”. A vers időtlenségének az imperatívuszától hajtvá legszívesebben minden versét átírná. A régieket az újak jegyében, az újakat a régiek jegyében.

Január 6. Tegnap Csölösztőn voltam. A furá nevű falu Somorja mellett van. (És hol van persze Somorja? Hát Somorja meg Pozsony mellett van.) A szlovákok *Čilistov*-ot csináltak belőle, azaz a Csilíz patakot látják a helynév alapszavában. Csakhogy a Csilíz innen nagyon messze kanyarog, s a szlovák „Csiliszto”-ból egyébként sem lehetne megnyugtatóan levezetni a magyar Csölösztőt. (A szlovák helynévadás ugyanis 1947-ben, mikor a magyar helyneveket kormányrendelettel szlovákosították, úgy működött, hogy abból indultak ki: eredetileg minden magyar helynév szlovák volt. S ha a magyar helynév csak egy kicsit is emlékeztetett valamely szlovák szóra, akkor gátlástalanul a szlovák „megfelelőjére” változtatták.)

De mi van, ha az olasz „cseleszta” bújik meg a magyar „Csölösztő”-ben? Ez meg a „celeste” (cseleszte) szóra vezethető vissza, amelynek a jelentése „mennyei”.

Nos, én mindenesetre nem éreztem magamat valami nagyon menyeien Csölösztőn. A szlovákiai magyar pártok országos „értelmiségi konferenciát” szerveztek, de végül is Csemadok-konferencia lett belőle. Irodalomról egyetlen szó sem esett. Este meg a szokásos ihaj-tyuhaj következett, szólt a duda meg a – cseleszta.

Nem tudom, hogy került oda VLM, én az ő kedvéért mentem Csölösztőre, vele akartam találkozni. Este (poharazgatás közben) VLM a tenyeremből jósolt. Azt mondta, olyan hosszú éltvonalat, mint amilyen az én tenyeremben van, még életében nem látott.

Nocsak! Ma 37 éve halt meg apám, aránylag fiatalon, 62 évesen.

Január 14. Közeledik 21-e, amikor is egy Nagy László-képkiallítást kell megnyitnom, a Magyar Intézetben. Nézegetem a költő rajzait: szerveesebbek, mint a versei, valóság és mítosz zavartalanabban keveredik bennük, mint a szövegeiben. Azokban a prófétai düh sokszor megérszakolja a kifejezési anyagot, elszakítja például a vers-egyet a vers-földtől.

Autószerelőnél, Pozsonypüspökiben. A mestert is úgy hívják, hogy Nagy László. S ráadásul megszólalásig hasonlít a költőre. Kísérteties a helyzet: a tizenkilenc éve halott Nagy Laci fekszik az autóm alatt. Ki-kivillan a feje ezüstje a koci alatti homályból.

Január 22. Felkért a *Népszabadság*: válaszoljak egy anket-kérdésükre: *Mi ment eseményszám-ba a magyar irodalomban az 1996-os esztendőben.* Azt válaszoltam, hogy az 1996-os év irodalmi eseményeit nem a szépirodalomban, hanem – s ez még nem volt! – az irodalomtudományban kell keresni. Következésképpen az elmúlt évben nem a vers- és prózairodalom hatott termékenyítően a kritikai gondolkodásra, hanem fordítva. De a kritika és az irodalomtudomány az irodalomban nem jótékony disszeminációként, hanem inszeminációként, műbikaként működik. Azért született 1996-ban nálunk annyi torz vers és torz szépprózai írás, mert nem a jelentés, nem a történések, hanem a kritika termékenyítette meg az irodalmat. Inszemináció, műbika, műfasz, műborjú.

Tegnap megnyílt a Nagy László-kiállítás. A megnyitóban azt próbáltam megfogalmazni, hogy Nagy László képein ugyanaz a scenéria, mint a verseiben: születés, élet, halál, ég és föld, kezdet és vég. A mítosz kellékei itt is, ott is hiánytalanul együtt vannak. De míg a verseiben a föld és ég közötti tér sokszor csak a retorika szintjén töltődik ki, addig a képein nincs üres tér: a születés textúrája az élet és halál jelenetein, drámáján át az égig rétegződik, strukturálódik. A mítosz szerkezete zavartalanul működik. A verseiben nem mindig. Legalábbis számomra nem. A kezdeti verseiben (az 1945–46-os naiv-inzit korszakban) és a két záró kötetében (1973–78) igen.

A kiállító teremből levonultunk (a pesti vendégek s az Intézet emberei) a Pressburg étterembe. Vacsora közben is Nagy Laci volt a téma. A verseit illetően szinte senki sem értett velem egyet.

Február 9. Ó, mi édes az élet, hogyha az ember kínból tér meg! Három napig Pesten voltam, s szinte menekülve jöttem haza. Most, reggel hat óta, Berzsenyit olvasom: *„A szent poézis néma hattyú, S hallgat örökre sötét vizekben”* – ezt mindenki ismeri. De azt már kevesebben és kevesebbet idézik, hogy *„Halottas ének zúg felette, Mint mikor Afrika sámielje A port az éggel összezavarva dül”*. S ezt sem igen citálgatják: *„Halljuk, miket mond a lekötött kalóz: Tündér változatok műhelye a világ”*. Valamennyi *Az igazi poézis dicsérete* c. versből. Alatta a szerkesztő megjegyzése: *Valószínűleg utolsó költemény.* Ehhez a monumentális utolsó Berzsenyi-háborghoz képest milyen szánalmas vergődés, kínos röhincselés a mai vers, a mai Budapest! De ki az a „lekötött kalóz”? Persze, persze, tulajdonképpen maga Berzsenyi az, aki Hölderlin után (*„Költők által épül csak maradandó”*) maga is leírja, hogy a „poézis bájalakja” az egy „igaz, nagy és jó”, s mindezt akkor, amikor a reformkor bizony már más eszközökkel építi a „maradandót”, s Berzsenyi antik, holderlini szellemben lelkendező levelére Széchenyi azt válaszolja neki, hogy ő nem a görögök „örök ideálit” keresi, hanem a gazdaság és kultúra építéséhez szolgáló anyagi eszközöket.

A harmincas évek „anyagiasabb”, polgárosodó világában a „helléni” Berzsenyi már valóban „lekötve” érezheti magát, de ki az, aki a vers képi anyagában, szimbólumaiban ezt a lekötöttséget megjeleníti? Arion vagy Odüsszeusz? Arion nem volt kalóz, őt éppen hogy a kalózok „kötötték le”, Odüsszeusz meg nem énekelt, hanem neki énekeltek a szirének. Ki tehát Berzsenyi rejtélyes kalóza?

Újraolvasom az *Odüsszeia* tizenkettedik énekét, felfedező útra indulok Kerényi Károly *Görög mitológiájában*, Robert Graves *A görög mítoszokjában*. S közben persze tökéletesen elefelej-

tem, hogy mit keresek, Arion és Berzsenyi már rég nem érdekel, az érdekel, hogy Zeusz, az istenek között is a legfőbb, miért az elég alamuszi Amphitruon képében kénytelen elcsábítani Alkménét.

Micsoda utakat teszek én így meg, egy ültő helyemben! S ez az igazi út, ezek az igazi felfedezések, ez az igazi élmény! Minek járjam a világot, minek járjam a tengert, minek menjek el akár csak Budapestre is, mikor a valóságos utazás távolról sincs rám olyan (jó) hatással, mint a könyvekben való barangolás!

Február 27. A volt Hét környékén (a Jesensky-utcában) járva mindig nosztalgia érzek. Három és fél évig (1962-től 65-ig) dolgoztam e lap szerkesztőségében, kezdő újságíróként. (Onnan kerültem, 1965-ben az *Irodalmi Szemlé*hez.)

Ott, az egykori Hétben állt össze s indult a szlovákiai magyar irodalom. Csupa író szerkesztette, nem volt rossz lap. A régi redakciókat, Mikszáth *Szegedi Naplóját*, Mikes lapjait úgy képzelem el, mint amilyen a mi egykori *Hétünk* volt: füstös helyiségek, tintás asztalok. A szerkesztőségi szobáink azelőtt talán üzlethelyiségek voltak, a nagy, poros kirakatúvegek újságpapírral beragasztgatva, hozzánk egyenest az utcáról be lehetett lépni, mint a régi szatocsboltokba. Ha benyitottam, vártam, hogy az ajtóm fölött csilingelve megszólal egy csengő. Ma drága utazási irodák pompáznak az immár ragyogó kirakatúvegek mögött. Próbálom mögéjük képzelni az ötvenes-hatvanas évekbeli magunkat. Érdekes módon csak Gyurcsó Pistát (afféle munkás-paraszt költő volt, de magas fordulatszámú élő, csupaszív ember), Bábi Tibort (féltelmetes vitatkozó, iskolázott pártköltő, később érdekes, Whitman-esen áradó szabadverseket írt), Egri Viktort (képzett, de középszerű prózaíró, egy önéletrajzában állítólag így mutatta be magát: nyomorgó gyáros családjában születtem), Bátky Lászlót (dogmatikus, megszállottan balos politikus, később felakasztotta magát), Lőrinc Gyulát (festő, egykori „sarlós”, kommunista politikus) – szóval emlékeimben érdekes módon csak a mára már halott Hét-szerkesztőket látom. Magamat nem. S Cselényit, Dubát, Ozsvoldot, Mácsot sem látom. A túlélők valahogy nem tartoznak bele a múlt képébe. Én az vagyok, aki ma vagyok, s nem az a vékony nyakú, izgága fickó, aki ott téblábol a kiérdemesült felsoroltak között. A múltamat „húsvér” halottak népesítik be, közöttük a máig élők csak árnyak. Amíg élek én az örök jelen vagyok. A múlt – a halottak, az élők – a jelen. Az az egykori valónk, amelyik az előbbiek társaságában felködlik, az előbbiekkel együtt meghalt. Emlékezni is csak úgy lehet rájuk (egykori magunkra), mint halottakra. Az én az valaki más, mennyivel másabb akkor a volt-én!

Március 10. Megint görcsben a gyomrom, hasam. Kizökkent az időm, s kárhozat, hogy nincsen orvos, helyre tolni azt. Egész délelőtt kórházban voltam, kaptam egy infúziót, de az sem segített. S most úgy érzem, hogy elég volt! Az utóbi tíz-tizenöt év alatt annyit szenvedtem, hogy nem kívánok belőle többet.

De valóban nem? S mi van, ha a *vég* csak kezdete valamilyen halálon túli, még pokolibb szenvedésnek? A hülozoisták szerint az érzékelés és érzés képessége minden természeti dolognak sajátja. Azaz a fű, fa, kő, föld ugyanúgy érez, mint az ember vagy az állat. S ha halálunk után porrá leszünk, a porunk ugyanúgy szenvedhet tovább, esetleg akár keservesebben is, mint ahogy élő húsunk, zsigereink, csontjaink szenvedtek. A mai tudomány persze a halálon túli szenvedést (életet) abszurdumnak tartja. De a hülozoizmusban olyan tudósok hittek, mint Giordano Bruno és Julien Lamettrie. Én ma inkább azt mondanám, hogy a halálon túli életről semmit sem tudhatunk. De ebbe a „semmibe” a pokol is jócskán befér. S persze az is, hogy a fűnek, fának stb. talán éppen a boldogsága kezdődik bennem ilyen pokoli szülési fájdalommal.

Mindenesetre minden dolgomat, amit mostanában elkezdtem, befejeztem; tegnap pontot tettem a Rakovszky Zsuzsa-tanulmányom végére is (azt hiszem, R. mégsem olyan költő-Herakleitosz, mint amilyennek az írásom előtt sejtettem), le van adva az új verskötetem, leráztam a nyakamról az *Irodalmi Szemlét*, befejezem talán még az iskolaévet is, a íróbarataim – kevés kivétellel – már Szent Pétertől kapják a honoráriumot – mire várjak még? Befed... a kín, mint a szenny. À la Zrínyi akartam folytatni a „befed”-et: „*Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó...* ”, aztán elgömbítettem a sor jelentését. De így is, úgy is bevégeztem. (Közben a záró sor valóságosan is görbe lett, lefelé lejt. Mégsem végezhetem így be, egy görbe sossal! Írnom kell még egyet hozzá, hogy kiegyenesedjen az összkép. – Ha életemben valami íróvá tett, akkor a szépérzékem volt az! Kb. harminc éve már nem azért írok – na jó: nemcsak azért írok! –, hogy mondjak valamit, hanem azért, hogy „kiegyenesedjen az összkép”. S jó lenne még egy-két sort hozzáírni a görbe életemhez is! Már csak a szépérzékem s az „összkép” miatt is.)

Március 30. Húsvét vasárnapja. Valaminek a romlásában lehet szemlélni a *valami* egykori nagyságát, de az esetleges törpeségét is. Az 1521-ből származó *Könyvecse az szent apostolok méltóságáról* című kódex Lucanus ismert sorát így fordítja: „*Mely nagy volt Róma: az ő romlása jelentí*”. Kár, hogy hamarabb nem jutott eszembe a sor, be kellett volna dolgoznom a Rakovszky-féle *Decline and Fall* elemzésébe. Mintha az egész Rakovszky-költészet az egykori Lucanus-sor parafrázisa volna: „*Mely kicsinyes volt a világunk* (értsd: a szocializmus világa): *az ő romlása jelentí*”. Talán korrektúrában még lehet segíteni a dolgon.

Április 20. Még egyszer hülozoizmusról. A szenvedő fákat, növényeket pontosan úgy lehet sajnálni, mint a szenvedő állatokat. Április vége van, minden zöldben, sőt virágban áll, s közben zuhog a hó. S majdem sírva nézem a becsapott fákat, virágokat. De háthogyha ők másként élnek meg ezt az egészet?! Háthogyha létezik egy növényi hősiességtudat is! Afféle növényi értelmek halál! Hetek óta Zrínyi négy sorosát mondogatom (a szemináriumomban Zrínyi a téma):

*Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó,
Óram tisztességes csak légyen utolsó.
Akár farkas, akár emésszen meg holló:
Mindenütt felyül ég, a föld lészen alsó.*

Az újabb filozófiák (s főleg az irodalom!) szerint már nincs „tisztességes utolsó óra”, elépszemelhetetlen az értelmes, horribile dictu: a hősi halál.

De: tegnap bekapcsolt rádió mellett szundikáltam, s félálomban hallottam, hogy Eörsi István Adyról beszél. Elmondta, hogy korábban mennyire nem szerette Ady hősi pózait, aztán a váci börtönben kezébe került egy Ady-kötet, s tulajdonképpen ott értette meg a költőt. Azaz a hősi pózt csak a halál közelében lehet megérteni, a hősi póz a halál értelmesítése. A halál közelében még a cinikusnak mondott Eörsi István is „hősi” gondolatokkal foglalkozik: a politikai foglyok börtön-halálát értelmesnek képzei el. A kinti Eörsi cinikus, a bezárt Eörsi hő. Választhatunk. Az egészséges ember számára sem a cinikus kinti lét, sem a hősi börtön-lét nem vonzó.

A fáknak, virágoknak nincs választásuk: ha „jó a kikerer”, zöldellnek, virágoznak. Nem fontolgatják, hogy esni fog-e vajon a hó. Haláluk értelmes, hősi halál.

Április 26. Tegnap kikerestem s megrendeltem az Egyetemi Könyvtárban Grendel Lajos szlovák *Ártételek*jét. Karol Wlachovsky fordításában *Odtienené oblomky* (A törmelékek különb-

sége) lett belőle – eléggé megmagyarázhatatlanul. De ami ennél is megmagyarázhatatlanabb: a kötet nem Grendel, hanem Wlachovsky neve alatt található a katalógusban. Csütörtökön, E. M. habilitációs munkájának a megvédésén ott volt Vladimír Petrík, a kitűnő szlovák irodalomtörténész is, megkérdeztem tőle, mi a véleménye az *Odtienené oblomkyról*, illetve Grendel Lajosról. Wlachovsky szlovák író t csinált Grendelből, mondta. Az *Oblomky*ban az eredeti Grendelből, úgy sejti, nem sok van.

Csiki Laci beszél a rádió Irodalmi Újságában. Azt mondja, hogy őt valaki egyszer „transzcendentalistának” nevezte, s hogy ő örömmel vállalja a pecsétet, mert a kisebbségi létben, ahol nincs elég tér, az író-költő csak felfelé, az ég felé terjeszkedhet. Grendel is az ég felé terjeszkedik, a szlovák fordítása a föld felé húzza.

Május 10. Azt írja Pécsi Györgyi a tatabányai *Új Forrás*ban, hogy a *Történetek Mittel úrról* c. kötetemnek tulajdonképpen Enkidu, a civilizációtól lekötözött barbár a főhőse. Egyébként az egész szám velünk, szlovákiai magyar költőkkel foglalkozik. Nevezetesen Gál Sanyival, Kulcsár Ferencsel, Barak Lászlóval, Hizsnyaival és velem. A legérdekesebb a Hizsnyairól szóló írás. A szerzője, Géczy János, azt írja, hogy „*Költők* (mármint H. Z.), s ez kiderül bármelyik szövegéből, vagy hallható a rádióban, televízióban is, olyan magyar tájnyelven beszél, amelynek tökéletessége... lenyűgözi a hallgatóit”.

Ez annyira így van, hogy tovább is lehet gondolni az észrevételt.

A nyelvész Lanstyák István kollégámnak van egy elmélete a határon túli magyarok, s nevezetesen a szlovákiaiak ún. diglossziájáról. Eszerint a kisebbségi magyarok nemcsak úgy kétnyelvűek, hogy az anyanyelvüket s a többség nyelvét is beszélik, hanem úgy is, hogy a családjukkal és a szűkebb közösségeik tagjaival egy sajátos (nálunk szlovakizmusoktól, máshol feltehetően más idegenszerűségektől hemzsegő), tájnyelvszerű magyar nyelven érintkeznek, de ismerik, s ha kell, használják a köznyelvi magyart is. S ez így van rendjén, a „tájnyelvet” hibáztatni, beszélőjébe gátlást ültetni, dőreség és káros, mondja Lanstyák.

S ennek a szlovákiai magyar diglossziának az irodalmi formáját látom én kialakulni Hizsnyai Zoltán költészetében.

Persze semmi új a nap alatt. Véleményem szerint ezzel a „kisebbségi diglossziával” hozott újat a magyar irodalomba már az újvidéki *Új Symposion* nemzedéke is. Amikor Weöres Sándor annak idején Végel László *Makrójáról* azt írta, hogy nyelve „egy zseniálisan döglött nyelv”, akkor pontosan arról az irodalmivá emelt „diglosszív tájnyelvről” beszélt, amelyről most Géczy szól Hizsnyaival kapcsolatban. Azonkívül ilyenfajta irodalmi „diglossziát” művelnek Parti Nagyék és Kukorelyék is, amikor az „utca” stilizáltan rontott nyelvét próbálják beemelni az irodalomba, az irodalmi nyelvbe. Csak nem volna szabad elfelejtenünk, hogy mindezeknek a kísérleteknek az archetípusai Végel László *Egy makró emlékiratai* (1967) c. regénye és Domonkos István *Kormányeltörésben* (1971) c. antipoémája.

Számomra pedig mindez azért érdekes, mert hamarosan le kell adnom a kandidátusi munkámat, s Grendel és Cselényi nyelvhasználata kapcsán ennek az irodalmi „diglossziának” az elméletét is meg akarom fogalmazni. De a következő szemeszteri, *Bevezetés az egyetemes magyar irodalom elméletébe* című kollégiumomban is ki fogok erre a problémára térni.

S ezekután pedig elolvasom Hizsnyai Z. versét az *Új Forrás*ban (*Az agg Juan szertelen szerenádjá*), s az első sorok után felcsillan a szemem: ez igen! H. Z. az igazi Enkidu, nem én! Egyszerre vadember, a szerelem, az ösztönök vadembere, de olyan vadember, aki ismeri a Tannhäuser-mondát.

S aztán találok néhány erősen közhelyes sort a versben, s a lelkesedésem alábbhagy. Minden

költő végül is annyit fog érni, amennyit kritikusként (a saját kritikusaként) ért, mondja Valéry. Hízsnyai, sajnos, nem tud következetes kritikus lenni saját magának.

Május 13. Olvasom az április 25-i *És*-t (hozzám csak most jutott el, Pozsony már rég nem az utolsó európai város – állítólag Metternich tartotta annak –, hanem inkább Ázsia kapuja; amióta Mečiar és a Szlovák Nemzeti Párt regnál benne, azóta egyenesen Moszkva elővárosa).

Esterházy Péter egy osztrák könyvesboltról ír az *És*-ben. Pontosabban arról, hogy egy öreg Österreicher a pultra hasalva, elmerülten olvassa Mészöly Miklós *Geflügelte Pferde, Geschichten aus Mitteleuropa* c. könyvét. S Esterházy ezt az egyszerű eseményeckét nagy eleganciával és pillanatok alatt mitológiai méretűvé növeszti, mondván, hogy az öreg egész Európa nevében olvassa Mészöly *Szárnyas lovát*.

Hát igen, hogyan lehetne nekünk itt, Pozsonyban és Budapesten, nagy irodalmunk, ha nincsenek nagy olvasóink, mondta nekem valaki nemrég.

Délután bejártam az egykori Pressburg, azaz a már régen szlovák Bratislavává vedlett Pozsony könyvesboltjait, meg akartam tudni, hogyan gondolkodnak szlovák barátaink a könyvről, az irodalomról. A kandidátusi munkámat ugyanis szlovák nyelven kell leadnom, és akkor ugyebár gondolkodnom, látnom, hallanom is szlovákul illene. Nos, van a Kecse utcában, a vár alatt, egy jó kis könyvesbolt, az Artforum, a liberálisok találkozóhelye. Azzal kezdtem a szemlét.

Nagy a választék, rengeteg a cseh könyv, a szlovák liberálisok még mindig csehszlovákok is, ma is „taticék Masaryk”, azaz Masaryk papa szellemi örökségét vallják, nem hagyják magukat zavartatni a független Szlovákiától és Mečiarától. A polcok roskadoznak a cseh nyelvű filozófiai munkák alatt, külön a zen, külön a buddhizmus, aztán szépirodalom, könnyű olvasmányok, magas irodalom, Kundera, Proust, mindenki megtalálja a magát.

Csak én nem találom meg a magamét, mert az Artforumban irodalomtudományt (sem külön polcon, sem szóló könyvek formájában) nem tartanak. Irodalom tehát van Bratislavában, de róla való gondolkodás nincsen. De ez még semmi. Elmentem az egykori Slovenský spisovateľ-féle könyvesboltba is (ez olyasmi, mint Pesten az Írók Boltja), s átlapoztam egy csomó folyóiratot, a *Rak*-ot, a *Fragment*-ot, a *Kontext*-et: irodalomkritika, irodalomtudomány sehol. Mikor kérdezem az eladót, hogy hol az irodalomtudomány polca, úgy néz rám, mint aki nem érti, mit kérdezek. Mit keres tulajdonképpen? – kérdezi idegesen.

Irodalomról gondolkodni a szlovák Pozsonyban nem szokás. A nemzetiek igen (lapjuk a még a múlt században alapított *Slovenské pohľady*), ők még szoktak szót ejteni az irodalomról, de azt meg alig lehet érteni, annyira 19. századi a nyelvük. Kijelenthetjük: a szlovák irodalom nem közügy, a szlovák Pozsonyban az irodalmi mű nem esemény. Azt nem állíthatom, hogy a szlovákok nem olvasnak, mert bizonyára olvasnak, de számukra az olvasás magánügy, olvasói élményeiket nem osztják meg egymással.

Egyetlen könyvesboltban sem láttam embert, aki a pultra dőlve, önfeledten olvasott volna, s feltehetően Esterházy Péter sem lett volna, aki az önfeledtségét szóvá teszi, mitizálja. A kritikusok nem cserélnek eszmét az irodalmi érték mibenlétéről, nem ütnek könyvet szenzációvá, nem kreálnak írói kánonokat.

Kénytelen vagyok a kandidátusi munkámban a szlovák irodalomról való gondolkodáshoz egy saját nyelvet kreálni.

Május 17. Cs. L. panaszkodott minap, hogy Lakatos István kihagyta a *Hét évszázad magyar költőiből* (én állítólag benne vagyok, de még nem láttam a könyvet), s fel akarja jelenteni a szerkesztőbizottságot, s hiába magyarázom neki, hogy az ilyenfajta feljelentésekhez már ré-

gen nincs instancia, az irodalom egyébként is mindig mások tetszésének vagy nem-tetszésének a dolga, a szerző nézze meg, hogy kinek tetszik és kinek nem, s örüljön, hogy a fejére süt a nap – Cs. hajthatatlan. Énnekem az antológiák már rég nem fájnak.

De nézem ma Esterházy *Bevezetés a szépirodalomba* c. korszakos opusának a fiktív névmutatóját, s a teljes magyar- és világirodalmat jelképezni kívánó mintegy 1100 (azaz: egyezerszáz) szerző között hiába keresem magamat. Pedig ott van szinte az egész szlovákiai magyar irodalom is, s természetesen Cs. is. Én viszont E. P. számára feltehetőleg nem létezem. Ez fáj. Attól valaki nyugodtan lehet író vagy költő, hogy egy antológiából kimarad, de ha Esterházy Péter fejből is kimarad, akkor az már meggondolkodtató.

Habár isten tudja! Vergilius, Propertius, Horatius, Catullus és Tibullus is kimaradt a seregzelemléből. Hátha engem is római költőnek tart P. magister!

Május 20. Milyen könnyen felborul a béke! Giraudoux *Trójában nem lesz háború* c. darabját olvasom. A görög Ajax dühében pofon vágja a trójai Hektort, akit még ez a megszegyenítés sem tud kiprovokálni, azt mondja a feleségének: Nem lesz háború, Andromaché! Aztán az örjögő trójaiak végeznek Ajaxszal, s Hektor elengedi Andromaché kezét: Lesz háború!, kiáltja.

Ha rajtam múlna, a testem békéje, az egészségem érdekében képes lennék kiegyezni már az ördöggel is, de a zsigereimben dühöngő Ajaxok, Demokoszok engesztelhetetlenek. Tegnapi még béke volt, ma már megint háború dúl a „belügyeimben”. De honnan tudhatjuk, hogy mikor van béke? Én úgy érzem, mindig háború van bennem, csak a mai kataklizma távlatából látom, hogy a tegnapi bel-csatarám bizony tulajdonképpen béke volt.

11.00-kor jött értem Koncsol Laci, mennem kellett volna nekem is Pestre, a *Homokóra nyakában* bemutatójára. (A Rátkay-klubban Domokos Matyi mutatja be a könyvemet!) Nem tudtam elmenni. Olyan félelmetesen morgott, zajongott, orgonázott, hangversenyezett, zokogott valami a gyomromban-hasamban, mint az a bizonyos malom a pokolban.

Május 28. Vizsgáztatok. A téma: Balassi Bálint. Bevált a memoriter-rendszerem, a gyerekek fűjják Balassi verseit. Kérdezem P. T.-t, tudja-e, mi az a „morotva”. Azt mondja, megnézte az értelmező szótárban, ott az áll, hogy „holtág”, de valahogy „nem passzolnak a dolgok” (így mondja: nem passzolnak), mert hogyan lehet a „nagy tengernek” holtága? Hát csak úgy, mondom, hogy a 16. században a „morotva” nagy állóvizet, tavat jelentett, nem „holtágot”. A „tenger morotvája” pedig olyan birtokos szerkezetű teljes metafora, amelyben a szemléltető hasonlító (a morotva, a nagy tó) szemléletessé teszi az egyébként szemlélhetetlen hasonlítottat, a tenger nagyságát. S ha a „*Csudákat nevelő, gallyákat viselő nagy tenger morotvája*” sorhoz hozzáadjuk még az „*Ó nagy kerek kék ég, dicsőség, fényesség, / csillagok palotája*” sorok kozmikus tereit is, akkor világos, hogy a „morotva” Balassi versében inkább jelenti a Biblia teremtés előtti roppant, sötét vizeit, mint holmiféle kis folyók holtágát.

A kifejezés eredeti (szláv) jelentése egyébként csak annyi, hogy „halott”. A nőnemű „mrtvá” (morotva) viszont az adott szövegösszefüggésben csak a „vodá”-ra (vízre) vonatkozhat, a „mrtvá voda” pedig annyi, mint „holt víz”. Balassi, aki értette a szláv nyelveket, lehet, hogy a „*nagy tenger morotvája*” alatt egyszerűen a teremtés előtti „nagy tenger holt vizeire” gondolt.

Ebben maradtunk.